

РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 316.334.4:005.44(045)

Р.А. Калюжний,
доктор юридичних наук,
професор,
І.М. Сопілко,
кандидат юридичних наук,
доцент

ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Потужні, впливові, та, водночас суперечливі світові глобалізаційні процеси зумовлюють істотні зміни в різних сферах суспільного життя, в тому числі у правовій. Перетворення права, держави й інших сфер громадського життя настільки значні, суперечливі й часом непередбачувані для наукового мислення, що юридична наука, насамперед, філософсько-правова і загальнотеоретична, постали перед необхідністю дати й адекватні відповіді на гострі питання, викликані багатовекторним процесом глобалізації.

Концептуалізація трансформацій правової системи України в умовах глобалізації дозволяє спрогнозувати й попередити ті ризики, які неминуче існують у процесах уніфікації правових стандартів та інтеграції норм національного права в міжнародно-правовий простір. Національні інтереси, суверенітет держави, права і свободи людини не повинні постраждати в процесі трансформації правової системи, міждержавної уніфікації правових стандартів, принципів і норм у ході правової глобалізації. Саме тому, монографічне дослідження Л.Г. Удовика* присвячене актуальній і, водночас, складній та багатоаспектній проблемі трансформацій правової системи в умовах глобалізації.

Неможливо не погодитись із автором у тому, що «тенденція зростання ролі й значення права в житті суспільства й усього людства в умовах глобалізації, у забезпеченні його стабільності й функціонування корелюється із тенденцією зростання ролі й значення людини як у суспільстві, так і в праві. При цьому змінюється буття самої людини, її потреби та інтереси, значна їх частина, зокрема потреба в безпеці, самоідентифікації й визнанні, набуває глобального характеру, проникає у сферу правових відносин, знаходить прояв у нормах і правилах поведінки, закріплених у нормативно-правових актах, вносить зміни у структуру й особливості функціонування правової системи» (с. 5).

Своїм дослідженням Удовика Л.Г. охоплює досить широке коло питань, значна частина яких носить комплексний характер, охоплюється як теорією, так і філософією права: розглядає поняття, структуру, елементи правової системи, трансформації, які відбуваються на рівні підсистем і елементів в умовах глобалізації, проблеми й перспективи розвитку національної правової системи; з'ясовує і сутність феномену глобалізації, аналізує плюралізм її інтерпретації та особливості правової глобалізації; виявляє тенденції розвитку правових систем в умовах глобалізації. Зазначена проблематика досліджується в антропологічному вимірі, що сприяє формулюванню багато в чому нових й оригінальних положень, висновків, пропозицій.

Запропонована автором структура монографії досить оптимально відображає характер досліджуваної проблеми, складається з чотирьох основних розділів які поділяються на десять підрозділів, передмови та післямови, які змістовно та логічно пов'язані між собою та уможливають ґрунтовні висновки цього дослідження.

Досліджуючи гносеологічну й онтологічну зумовленість активізації антропологічних досліджень у першому підрозділі автор систематизує і характеризує зміни, які відбуваються в методології юридичної науки (с. 28-56).

Розмежовуючи вузький і широкий підхід до тлумачення глобалізації, їх переваги й недоліки, об'єктивний і суб'єктивний аспекти глобалізації, її зв'язок із процесом модернізації, основні концепції глобалізації, поняття «глобалізація», «глобалізм», «глобальність» автор пропонує визначати глобалізацію як системну, багатоаспектну та різнорівневу інтеграцію різних державно-правових, економіко-фінансових, суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, зв'язків, цінностей, норм, відносин, що призводить до посилення суперечливої взаємодії й взаємозалежності, ускладнення й не прогнозованості суспільного розвитку й взаємозалежності, і має наслідком

* Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія/Л.Г. Удовика. – Харків: Право, 2011. – 552 с.

створення єдиного світового інформаційного, культурного, правового простору й світових органів економічного й політичного управління (с. 94-95). Автор приходиться до закономірного висновку, що глобалізація впливає практично на всі підсистеми й елементи суспільства. Ступінь впливу, інтенсивність змін, які відбуваються у правовій системі є різною, зважаючи на пульсуючий характер глобалізації (с. 96).

Окремий підрозділ присвячено обґрунтуванню антропологічної парадигми як методологічного підґрунтя дослідження трансформацій правової системи в умовах глобалізації. Встановлено, що формування антропологічної парадигми зумовлено низкою гносеологічних і онтологічних чинників. Окрім того, автор доводить, що формування антропологічної парадигми корелюється із формуванням низки антропологічних наук насамперед, філософської, соціальної, культурної, правової, політичної, педагогічної та формуванням нової парадигми всього соціально-гуманітарного пізнання та його методології.

У другому розділі Удовика Л.Г. доводить, що процес глобалізації впливає не тільки на зовнішні аспекти правової матерії, але й на її внутрішній зміст, форми її організації й прояву, її соціальну сутність. Під впливом глобалізації відбуваються істотні зміни у правовій системі та всіх її підсистемах, вони торкаються більшою чи меншою мірою всіх її елементів (статичних і динамічних), глобалізація ускладнює і загострює внутрішні суперечності правової системи, які виступають джерелом її розвитку, і зовнішні, які ускладнюють її функціонування.

Характеризуючи антропологічну зумовленість інституційних змін правової системи в умовах глобалізації автор обґрунтовано доводить, що в умовах глобалізації активізується діяльність індивідів у всіх сферах суспільства, поступово людина стає центральним суб'єктом правової системи, свідченням чого є постійне розширення кола її прав і свобод, посилення національних механізмів їх захисту та ін. Поряд із людиною як суб'єктом правової системи з'являються нові суб'єкти, які різною мірою пов'язані із глобалізаційним процесом: глобальні фірми, релігійні угруповання, транснаціональні управлінські структури (мережі), ТНК та міжнародні організації водночас виступають суб'єктами, провідниками процесу глобалізації. Автор акцентує увагу на суперечливому й неоднозначному впливу зазначених структур на державу як традиційного суб'єкта правової системи, зміну її функцій під натиском дій нових суб'єктів правових систем. При цьому автор звертає увагу на те, що в умовах глобалізації гостро постають проблеми збереження державного суверенітету, зміни функцій держави, посилення залежності економічно слабких держав від наддержавних інститутів та ін. (с. 194).

Досліджуючи трансформацію нормативно-правової складової правової системи Л.Г. Удовика аргументовано доводить її відкритий характер, що є проявом глобальних світових процесів. Особлива увага приділяється правовій глобалізації, яка розглядається у двох основних аспектах: по-перше, як процес, покликаний, забезпечити юридичне оформлення й правову легітимність інститутам і елементам глобальної політичної влади, і транснаціональним економічним об'єднанням; по-друге, як цілком самостійний, що має свою окрему історію й не залежить від політичної й економічної глобалізації процес, покликаний забезпечити міждержавну взаємодію в справі вирішення глобальних проблем сучасності. Цілком вірно автор вважає, що сама по собі правова глобалізація не призводить до виняткового і негайного ефекту на вже сформовану правову систему. Цей процес є досить тривалим, поетапним, потребує значних зусиль держав, щоб ставати учасниками правових глобалізаційних процесів за одним або декількома напрямками. Правова глобалізація проявляється в інтернаціоналізації публічного права національних держав і становить одну з головних тенденцій його розвитку поряд гуманізацією й вестернізацією (с. 262-263).

Досліджуючи глобальні трансформації правової ідеології та правової політики в антропологічному контексті Удовика Л.Г. зауважує, що в умовах глобалізації трансформаційні зміни відбуваються, насамперед у правовій політиці, правовій ідеології, правових цінностях, правовій свідомості, правовій культурі та інших елементах доктринальної складової правової системи. Вплив глобалізації на правову політику найбільшою мірою виявляється у трансформації правотворчої, правозастосовної політики, політиці судочинства, розвитку правосвідомості і правової культури населення. За таких умов особливої актуальності набуває проблема формування модернізаційної правової політики, яка в якості пріоритетів визнає гуманізацію розвитку, збільшення соціальних інвестицій у людський капітал, поряд із творенням сучасної конкурентоспроможної держави та запровадженням прогресивної моделі розвитку, утвердженням національних інтересів у глобальному світі. Саме у цьому напрямі мають формуватися галузева правова політика (с. 322-323).

Третій розділ роботи присвячено дослідженню впливу глобалізації на функціонування правової системи, трансформацій комунікативних та інтегральних зв'язків правової системи в умовах глобалізації. Розглядаючи різні засоби правової інтеграції в умовах глобалізації автор наголошує на важливості загальних механізмів правотворчості й правозастосування, при збереженні суверенних повноважень держав у правовій сфері. Спільність механізмів позначених компонентів означає їх

узгодженість щодо моделі, що містить у собі принципи й види як правотворчості, так і правозастосування, стадії законотворчого й правозастосовного процесів, акти як результати правотворчості й правозастосовної діяльності.

Можна погодитися з думкою Л.Г. Удовики, що в умовах глобалізації взаємодія правової, економічної, політичної систем суспільства істотно ускладнюються, посилюється їх взаємозалежність, змінюється співвідношення між ними, а проблеми й кризи в одній з них, породжують проблеми в інших, а в перспективі така взаємозалежність і суперечливість взаємовпливів буде посилюватися внаслідок багатьох причин, а саме: нерівномірного розвитку цих систем та їх елементів, різного ступеня замученості до глобалізації цих процесів, різного ступеня керованості в зазначених системах та ін. За таких умов саме на правову систему покладається завдання оптимізації правового регулювання як у відповідних системах, так і співвідношення між ними, створення дієвих правових механізмів захисту відповідних систем від негативних і руйнівних наслідків глобалізації, маючи на меті створити належні умови розвитку людського потенціалу в умовах глобалізації (с. 394-396).

На особливу увагу заслуговує розділ у якому аналізуються тенденції, проблеми й перспективи розвитку правової системи в умовах глобалізації (с. 397-424).

Надзвичайно актуальним є висновки автора про те, що використання переваг і мінімізація негативних наслідків глобалізації залежить від обґрунтованої правової політики, оптимізації трансформації, наслідком яких має стати модернізація правової системи яка має: забезпечувати цілісний характер правової системи, її спрямованість на збереження суверенітету й незалежності, розбудову демократичної, соціальної правової держави; здійснюватися на основі принципу гуманізму й людино вимірності, мати своїм результатом установлення міцного правового порядку й соціальної стабільності в суспільстві, ефективне, несуперечливе функціонування правової системи держави, елементи дієвої протидії суперечливим глобалізаційним процесам й узгоджуватися із концепцією стійкого розвитку та сприяти збереженню й розвитку цілісності особистості (с. 457-458).

Заслуговує на увагу запропоноване авторське бачення процесу трансформації правової системи в умовах глобалізації, яке в категоріальній інтерпретації являє собою складний, системний, різномірний, багатофакторний, різновекторний, динамічний, історичний, соціальний, політико-правовий процес. Структурно-функціональна характеристика процесу трансформації правової системи в умовах глобалізації пов'язана із перетворенням структур, в рамках яких співіснують паралельно як традиційні (старі), так і нові елементи, зі зміною функціонування і розвитку її підсистем та окремих елементів, які відбуваються із різними темпами, спрямованістю, поєднанням суперечливих тенденцій на інституційному, нормативному й ідеологічному рівні (інституційній, нормативній та ідеологічній підсистемі) та посиленням взаємодії й взаємозалежності між внутрішніми підсистемами, основними системами суспільства, іншими національними правовими системами й міждержавними регіонально-континентальними правовими системами.

Слід підтримати також і пропозицію автора щодо оптимізації правової системи в умовах глобалізації в антропологічному вимірі, що передбачає антропологічну експертизу законопроектів, яка полягає у використанні методології й методики індексів гуманітарного (соціального) виміру, що включає в себе індекс якості й безпеки життя, індекс людського (соціального) розвитку та капіталу, індекс суспільства, що базується на знаннях, індекс освіти, науки, самореалізації людини в умовах кризового соціуму, з метою досягнення європейських стандартів життя.

Слід зауважити, що здобутком автора є власне бачення проблем та перспектив розвитку правової системи України в умовах глобалізації, а висловлені в монографії ідеї, висновки, думки заслуговують на увагу фахівців та запрошують до подальшої ґрунтовної наукової дискусії.

У цілому рецензована монографія Удовика Лариси Григорівни «Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір» є творчим вирішенням досить складної проблеми, наукова новизна й актуальність якої свідчать про її істотну наукову й практичну значимість права й теорії права, розумінні проблем трансформації правової системи поштовхом у дослідженні проблем розвитку національної системи права в умовах глобалізації.

Актуальне та цікаве дослідження зазначених питань проведене на високому науковому рівні, який неможливо не відзначати: логічне та послідовне викладення матеріалу, фундаментальний та ґрунтовний підхід у всіх розділах роботи літератури, поряд з цим, привертає увагу доброзичливий, але критичний підхід до аналізу зазначених джерел. Методологічна база дослідження містить у собі використання філософських, загальнонаукових і приватно-наукових методів пізнання.

Наукова цінність монографії полягає в тому, що робота є комплексним дослідженням трансформації правової системи в умовах глобалізації в антропологічному вимірі. Проведене дослідження не обмежується тільки теоретико-методологічним значенням. Практичне значення результатів і висновків роботи полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальших філософсько-правових та загальнотеоретичних досліджень проблем розвитку правової системи

України у напрямі гуманізації. Його результати сприяють також рішенню практичних проблем правотворчої і правозастосовної діяльності, підвищенню рівня ефективності законодавчих, судових і правозастосовних органів, допомагає усувати недоліки в системі юридичної практики.

Монографія буде надзвичайно корисною та цікавою не лише для науковців, викладачів, фахівців у галузі права, а й тих, хто цікавиться сучасними трансформаційними процесами в Україні, актуальними питаннями функціонування правової системи, глобалізацій ними процесами та антропологією права.